

**Електронна бібліотека
видань історичного факультету
Харківського університету**

Тумаков О.І. На шляху до демократизації та економічного піднесення: Тайвань у кінці 40-х -90-ті роки ХХ ст. // Методичний вісник історичного факультету № 1. – Харків: Консум, 2002. – С. 48 – 55.

При використанні матеріалів статті обов'язковим є посилання на її автора з повним бібліографічним описом видання, у якому опубліковано статтю. Дана електронна копія статті може бути скопійована, роздрукована і передана будь-якій особі без обмежень права користування за обов'язкової наявності першої (даної) сторінки з повним бібліографічним описом статті. При повторному розміщенні статті у мережі Інтернет обов'язковим є посилання на сайт історичного факультету.

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61077, Харків, пл. Свободи, 4,
Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна,
історичний факультет. **E-mail:** istfac@univer.kharkov.ua

©Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна; історичний факультет

©Автор статті

©Оригінал-макет та художнє оформлення – зазначене у бібліографічному описі видавництва

©Ідея та створення електронної бібліотеки – А. М. Домановський; А. О. Баскакова

Тумаков О.І.

НА ШЛЯХУ ДО ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ТА ЕКОНОМІЧНОГО ПІДНЕСЕННЯ: ТАЙВАНЬ у кінці 40-х— 90-ті роки XX ст.

Як відомо, політична криза, що виникла в Китаї після закінчення Другої світової війни, незабаром призвела до відновлення жорстокої боротьби за владу між давніми супротивниками — Китайською компартією та Гоміньданом. Під час громадянської війни (1946—1949 рр.) комуністи, які користувалися підтримкою більшості населення країни (перш за все — багатомільйонного селянства), нанесли поразку армії Гоміньдану і встановили свій контроль на терені Китаю. Розгром Гоміньдана завершився повним його вигнанням із континентальної частини країни. Вірні Чан Кайши війська (включаючи авіацію і флот), а також члени гоміньданівської партії і їхніх родин евакуювалися на острів Тайвань. Туди ж, прихопивши золотий запас країни, переїхало і старе керівництво Китайської Республіки на чолі з Чан Кайши¹. Таким чином, Тайвань, відстала 22-а китайська провінція, став “останнім рубезем” Гоміньдана. Гоміньданівське керівництво твердо заявило про свій намір повернути втрачені позиції і силою зброї “звільнити” континентальний Китай. В свою чергу, керівники КНР також готувалися до силових дій по відношенню до острова. Під час свого візиту до Москви (грудень 1949 — лютий 1950 рр.) Мао Цзедун попросив Й.В. Сталіна підтримати його ідею захоплення Тайваня силою і направити льотчиків-добровільців або секретні військові частини для прискорення цієї операції⁴. Але Сталін, який побоювався військового втручання США і втягування в конфлікт СРСР, зайняв ухильну позицію.

На початку 1950 р. американський держдепартамент виключив Тайвань із “периметру оборони” США⁵. Проте Корейська війна, що почалася в 1950 р., різко загострила ситуацію в Східній Азії. Чан Кайши відразу ж заявив про свою готовність надати воєнну допомогу “силам ООН” у Кореї. Але ця пропозиція була відхилена американським президентом Г. Труменом, який проголосив “карантин” Тайваню. 27 червня 1950 р. він заявив про військово-політичну й економічну підтримку режиму Чан Кайши і направив у Тайваньську протоку 7-й американський флот, щоб запобігти можливій висадці на острові збройних сил КНР (скориставшись цим прикриттям, чанкайшистська авіація напала на Шанхай і інші приморські міста Китаю). В 1954 р. США підписали з Тайванем угоду про взаємну оборону, що перетворила острів в американський “непотоплюваний авіаносець” на Далекому Сході. Американці не тільки

¹ У цілому на Тайвань, чис населення в 1949 р. складало 6 млн чоловік, переїхало близько 2 млн мешканців континентального Китаю.

⁴ А.М. Ледовский. Переговоры И.В. Сталина с Мао Цзедуну в декабре 1949 — феврале 1950 г.: Новые архивные документы // Новая и новейшая история.— 1997.— № 1.— С. 32.

⁵ Сучасні західні фахівці вважають, що це рішення свідчило не про надто увагу США до Тайваню, а лише про відсутність у американців намірів розміщувати там свої війська (на відміну, наприклад, від Японії, о-ва Окінава і Філіппін).

одержали право розміщати свої війська на Тайвані і сусідніх островах, але й гарантували йому збройний захист, якби армія КНР спробувала зайняти острів. Протягом тривалого періоду, спираючись на військово-політичну підтримку США, гоміньданівський уряд на Тайвані виступав від імені усього китайського народу і представляв його в ООН (до 1971 р.) і на міжнародних форумах.

Таким чином, "тайванська проблема" виникла наприкінці 40-х років ХХ ст. в умовах загострення "холодної війни" та поглиблення блокового протистояння між Сходом і Заходом. Отримавши надійну воєнно-політичну допомогу, керівництво Гоміньдану зосередилося на вирішенні внутрішньополітичних проблем.

У політичному розвитку Тайваню можна виділити три періоди. *Перший* — "період воєнного становища" (офіційна його назва: "Період національної мобілізації для придушення комуністичного заколоту"), — тривав з 1949 до 1987 рр. і характеризувався авторитарним режимом правління Гоміньдана. Протягом цього періоду зберігалася однопартійна система і діяло надзвичайне законодавство. Тобто, політичний лад, що склався в той час, мав характер репресивної диктатури з войовничою антикомуністичною ідеологією. У відношенні до континентального Китаю (КНР) признавалися лише силові методи і посилено насаджувалась ідея "контрнаступу на материк". З американською допомогою були створені крупні збройні сили чисельністю близько 500 тис. чоловік. Виступи опозиції жорстко придушувалися. Президентом Тайваню, аж до своєї смерті в 1975 р., залишався Чан Кайши. Після невеличкої перерви, у 1978 р., цю посаду зайняв його син Цзян Цзіньго, що очолив і Гоміньдан. На посаді президента він перебував до 1988 року.

Поразка в громадянській війні змусила лідерів Гоміньдана розпочати перегляд своєї попередньої політики. Був узятий курс на оновлення складу партії, на її звільнення від бюрократизму і корупції. Вже до 1952 р. майже половину членів Гоміньдана складали робітники і селяни, а приблизно третину — особи, що мали освіту вищу за середню⁶. Проте в цілому його політичний образ залишався незмінним (нерідко політологи визначали Гоміньдан як "партію ленінського типу" — через його претензії на політичну монополію, схильність до жорсткої централізації, ідеологічній однодумності тощо).

Характерною рисою "періоду воєнного становища" стала відмова від проведення парламентських виборів. Фактично були "заморожені" мандати депутатів парламенту, що перебралися на острів, отримані ними ще на загальнонаціональних виборах 1948 р. До кінця 80-х років проводилися лише довибори нових членів парламенту, що відбувалося або в зв'язку з ростом населення, або для заміни депутатів, які втратили свою працездатність. Лише в 1989 р. був прийнятий закон про добровільну відставку найстаріших

⁶ История Китая / Л.С. Васильев, З.Г. Лапина, А.В. Меликсетов и др.— М.: Изд-во МГУ, 1998.— С. 651.

парламентарів (їм скористалися усі ветерани), що дозволило реорганізувати парламент на основі повномасштабних виборів⁷.

Специфічною особливістю політичної системи Тайваню став поділ державної влади, відповідно до суньятсенівської моделі початку 20-х років, на п'ять гілок (законодавчу, виконавчу, судову, контрольну і екзаменаційну). Відповідно до цього була сформована й адміністрація Тайваню, що складається з п'ятьох основних палат (юаней). Функції парламенту фактично виконувала Законодавча палата. Вищий же представницький орган — Національні збори, збирався лише для виборів президента і віце-президента Тайваню, а також внесення змін у його конституцію.

Серйозним потрясінням для тайванського керівництва стала нормалізація стосунків між США і КНР. Після встановлення між ними дипломатичних відносин (1979 р.) Цзян Цзінго, у знак протесту, запрягся не покидати межі Тайваню до кінця своїх днів. Проте Гоминьдан змушений був зважувати на нові політичні реалії. У 1981 р. його XII конгрес зняв гасло "контрнаступу на материк" і висунув ідею об'єднання Китаю "на основі трьох народних принципів Сунь Ятсена". З середини 80-х років намітилася деяка лібералізація політичного режиму на Тайвані, чому чимало сприяв сам Цзян Цзінго, який заявив, що його спадкоємець буде обраний відповідно до конституції і не буде мати відношення ні до родини президента, ні до військових кіл. У вересні 1986 р., у супереч закону про надзвичайне становище, що діяв, група опозиційних діячів утворила Демократичну прогресивну партію (ДПП). Влада не відреагувала на це. Більш того, у 1987 р. Цзян Цзінго скасував військове становище, що відкрило шлях до реальної демократизації.

Таким чином, із скасуванням військового становища в політичній історії Тайваню розпочався *другий період*, який тривав з 1987 до весни 2000 рр. Цей період характеризувався реорганізацією політичної системи, що існувала. У липні 1988 р. XIII конгрес Гоминьдана проголосив курс на здійснення реформ і прискорення демократизації (удова Чан Кайши, що була присутньою на конгресі, в знак протесту проти цих "капітулянтських", на її думку, рішень демонстративно покинула зал засідань). Швидкими темпами відбувалося формування багатопартійної системи: до кінця 90-х років на Тайвані виникло більш 80 політичних партій⁸. Серед опозиційних партій найбільш впливовими були ДПП, яка об'єктивно виступала за проголошення незалежності Тайваню і створення там сепаратної держави, а також Китайська нова партія, утворена в 1993 р. групою авторитетних політиків, що залишили Гоминьдан, і висувавши ідею возз'єднання Китаю в майбутньому. Проте протягом цього періоду Гоминьдан продовжував залишатися при владі⁹.

В 1988 р. Цзян Цзінго помер. Його спадкоємцем на посаді президента Тайваню став репрезентант корінного тайванського населення Лі Денхуей, що

⁷ Гудошников Л. Третий этап конституционной реформы и становление современного парламентаризма на Тайване // Проблемы Дальнего Востока. — 1995. — № 1. — С. 95.

⁸ Страны мира. 1999: Справочник. — М.: Республика, 1999. — С. 210.

⁹ У 90-ті роки ХХ в. Гоминьдан вважався однією з найбагатіших партій світу; його активи оцінювалися в 20 млрд доларів (Див.: Известия. — 2000. — 29 марта).

очолив Гоміньдан. Новий президент продовжив розпочаті перетворення. У 1989 р. відбулися перші в історії Тайваню вибори на багатопартійній основі в законодавчі і місцеві органи влади. З початку 90-х років проводиться конституційна реформа, спрямована на розвиток і зміцнення парламентаризму, створення більш збалансованої системи політичної влади. У 1996 р. уперше були проведені прямі президентські вибори, що принесли перемогу Лі Денхуею, який отримав 54% голосів виборців (кандидат від ДПП — лише 21,1%)¹⁰. Таким чином, цей період характеризувався поступовим переходом від авторитаризма до демократії. До кінця 90-х років авторитет Гоміньдана помітно знизився, чому в чимало сприяла активна діяльність опозиції по викриттю фактів корупції у вищих ешелонах влади.

У березні 2000 р. відбулися чергові президентські вибори, на яких під гаслом "Молодий Тайвань — енергійний уряд" перемогу одержав кандидат від ДПП Чень Шуйбянь. В результаті Гоміньдана було відсунено від влади. Ці події ознаменували початок *третього періоду* в політичній історії Тайваню. Ще до виборів, щоб уникнути військової конфронтації з КНР, ДПП заявила, що не стане оголошувати незалежність Тайваню, проводити в односторонньому порядку референдум по даному питанню або вносити зміни в конституцію, що змінюють нинішній статус острова. Але нинішня політична ситуація ускладнюється тим, що Гоміньдан фактично контролює держапарат і парламент (де він має 115 місць з 220)¹¹. Тому не виключена можливість "адміністративного розвалу"¹².

Економічний розвиток Тайваню в повоєнний період характеризувався деякими особливостями. На початку 50-х років Чан Кайши переглянув економічну політику, що проводилася раніше, у наслідок чого був зроблений висновок про те, що домогтися своїх соціальних цілей Гоміньдан зможе лише пройшовши через неминучий етап ринкового, буржуазного розвитку. Першим найважливішим економічним заходом тайванської адміністрації стала аграрна реформа (1949-1953 рр.), при проведенні якої за зразок була узятя японська модель. Внаслідок, 90% селян стали власниками землі (до реформи 2/3 тайванських селян були орендарями)¹³. Надалі при фінансовій і організаційній допомозі США були створені селянські асоціації, що послужили основою кооперативного руху. Радикальні зміни аграрних відносин і наступна модернізація сільськогосподарського виробництва дозволили вирішити продовольчу проблему, підвищити добробут селян, а внаслідок цього — створити міцну соціальну базу для режиму Гоміньдана. З 1953 р. уряд приступив до розробки чотирирічних планів економічного розвитку.

¹⁰ The Europa World Year Book, 1996.— V. 1.— London: Europa Publication Limited, 1996.— P. XVII.

¹¹ Независимая газета.— 2001.— 18 января.— С. 12.

¹² На думку деяких політологів, сучасна ситуація, що склалася на Тайвані, а також в Індонезії і на Філіппінах, свідчить про те, що президентська система не підходить для нових, молодих демократій, бо вона поляризує суспільство (програвший кандидат і партія втрачають все) і поглиблює політичну нестабільність.

¹³ История Китая.— С. 654.

Важливу роль в економічних перетвореннях на Тайвані грала пряма іноземна допомога. За 15 років (1951-1965) США надали гоминьдановському уряду допомогу в обсязі 4 млрд. доларів. Правда, більшу частину суми склали військові постачання, а також кошти, виділені на зміцнення обороноздатності острова. За свідченням фахівців, безпосередньо на економічні потреби за цей період було надано лише близько 0,5 млрд. доларів (тому існуюче в літературі твердження про “золотий дощ”, що пролився над Тайванем, виглядає явним перебільшенням). Причому, 80% американської економічної допомоги пішли в інфраструктуру, сільське господарство і підготовку кадрів і лише 20% — безпосередньо в промисловість. США наполягали на зміні методів господарювання і створенні умов для розвитку приватного підприємництва. І гоминьданівське керівництво врахувало ці вимоги, узявши курс на поєднання державного регулювання з ринковою економікою. У 1959 р. на Тайвані була створена “Корпорація розвитку Китаю”, яка зайнялась фінансуванням приватного бізнесу. Як наслідок, в 60-ті роки позиції приватного капіталу значно зміцніли. Характерно, що за приватним підприємництвом були зарезервовані нові передові галузі промисловості (електроніка, нафтохімія та ін.).

Ухвалені на рубежі 50-60-х років закони надали суттєві пільги для іноземних інвесторів. Це забезпечило необхідну притоку капіталу з-за кордону. Обрана модель розвитку була орієнтована на всемірне розширення експортного виробництва. У межах цієї стратегії в 1965 р. для іноземного капіталу були створені вільні економічні зони (“зони експортного виробництва”). У 1968 р. на Тайвані було впроваджено обов'язкову дев'ятикласну освіту, що значно підвищило якість національної робочої сили. Розвиток наукоємкої промисловості, упровадження високих технологій вимагали подальшого вдосконалення системи освіти і науки. Тому витрати уряду на освіту були збільшені до 15,5% усіх бюджетних витрат (сьогодні на Тайвані діють 134 вищих навчальних закладів, де навчається більш 750 тис. студентів)¹⁴.

У 70-ті роки була прийнята й успішно виконана урядова “програма будівництва крупних промислових об'єктів”, регулярно оголошувались чотирирічні плани. Правда, ці плани були обов'язковими лише для організацій бюджетної сфери, щодо приватних підприємств вони служили лише орієнтирами. До 1976 р. доля промисловості у валовому внутрішньому продукті (ВВП) Тайваня досягла 50%, а з середини 80-х років лідерство перейшло до сфери послуг, яка стала створювати більш половини ВВП (60% у 1997 р.)¹⁵.

Реальний досвід розвитку Тайваню в 60-80-ті роки показав високу ефективність дрібних і середніх приватних підприємств, що успішно конкурували з державними. Унаслідок, із середини 60-х до початку 90-х років питома вага малого і середнього бізнесу в промисловому виробництві

¹⁴ Балбеко А.М., Медиков В.Я. Тайваньский опыт: слагаемые успеха // Социально-гуманитарные знания. — 2001. — № 1. — С. 199.

¹⁵ Диярханов В. Роль малого бизнеса в экономике Тайваня // Мировая экономика и международные отношения. — 2000. — № 9. — С. 107.

збільшилася з 55 до 62%¹⁶. Характерною тенденцією цього періоду стало також неухильне зниження питомої ваги держсектору в промисловості: із 57% у 1952 р. до 21% у 1980 р. і 18% у 1990 р.¹⁷ До кінця 70-х років регулююча роль держави фактично себе вичерпала. Відтепер діяльність держави була спрямована лише на створення економічної інфраструктури і реалізацію найбільш значних соціальних проєктів.

Таким чином, у повосенні роки Тайвань, населення якого нараховує 22 млн. чоловік (1998), перетворився в економічно могутнє адміністративне утворення і увійшов до групи "нових індустріальних країн". Характерною рисою економічного життя Тайваню є домінуюча роль дрібного і середнього бізнесу (на відміну, наприклад, від Південної Кореї, де в промисловості панують декілька найкрупніших концернів). Важливим підсумком економічного розвитку "з опорою на малий бізнес" стало динамічне формування середнього класу, ядро якого складають дрібні і середні підприємці. На початку 90-х років до середнього класу прираховувало себе вже 75% населення¹⁸.

Наприкінці 90-х років ВВП Тайваню досяг приблизно 300 млрд доларів (18-е місце у світі), темпи його економічного зростання складали 6,7% (у цілому ж за період із 1950 по 2000 рр. вони склали в середньому 8%), рівень прибутків на душу населення — 13,3 тис. доларів у рік, валютний запас — 100 млрд. доларів, рівень безробіття — 2,6%. Тайвань займав 3-є місце у світі (після США і Японії) по виробництву електроніки¹⁹. Характерно, що середні прибутки 20% самих багатих тайваньців лише в чотири рази перевищують прибутки 20% самих бідних (у 50-ті роки їхні прибутки співвідносилися як 15:1)²⁰. Це, безсумнівно, свідчить про ефективність економічної політики, що проводиться. У січні 1997 р. було затверджено 10-річну програму розвитку Тайваню, яка націлена на підтримку високих темпів розвитку економіки. Заслуговує уваги, що тайванська економіка продемонструвала свою сталість і під час фінансової кризи 1997 — 1998 років у Східній і Південно-Східній Азії.

Високий рівень матеріального добробуту, лібералізація громадського життя змусили населення Тайваню задуматися про свою національну ідентифікацію. Згідно із соціологічними опитуваннями, наприкінці 90-х років лише 18% населення острова вважали себе "китайцями", у той час як 30,5% — "тайваньцями", а 37% — "китайцями і тайваньцями одночасно"²¹. Таким чином, тривала ізоляція острова від материка призвела до того, що тайваньці починають відчувати себе самостійною нацією.

Після виключення з ООН (1971 р.) Тайвань знаходиться в дипломатичній ізоляції від світового співтовариства. Сьогодні його визнають лише близько 30

¹⁶ Там же. — С. 105.

¹⁷ Пумпянский А. Тайваньские чудеса // Новое время. — 1999. — № 42. — С. 31.

¹⁸ Шин И.А. Тайвань: эволюция массового сознания в контексте модернизации общества // Современный Тайвань. — М.: ИВ РАН, 1994. — С. 182.

¹⁹ Але підсумки 2000 року свідчать про те, що Тайвань поступився своїм 3-м місцем у виробництві електроніки на користь КНР (Див.: Експерт. — 2001. — № 12. — С. 57).

²⁰ Романов А. Тайваньская аномалия // Эко планеты. — 1989. — № 43. — С. 31.

²¹ Дмитриев В. Чужие берега: [Китай-Тайвань] // Новое время. — 2000. — № 16. — С. 31.

країн, головним чином невеличкі держави світу, що розвиваються, а в Європі — Ватикан, Македонія і Латвія²². Тайваньське керівництво неодноразово підіймало питання про повернення до ООН. У червні 1995 р. воно навіть запропонувало пожертвувати 1 млрд доларів для заснування міжнародного фонду розвитку, якщо буде відновлено членство острова в ООН²³. Китай вважає проблему Тайваня своєю внутрішньою справою і заявляє, що буде прагнути до її мирного вирішення. Проте уряд острова поки ухилився від прямих переговорів щодо об'єднання з материковим Китаєм на основі формули “одна держава — два лади” і висуває власну — “одна країна — два уряди”. Власті Тайваню офіційно називають свій острів “Китайською Республікою” і не відмовляються від претензій на те, щоб виступати на світовій арені від імені усього Китаю, материкова частина якого, на їхню думку, лише тимчасово “окупована комуністами”.

Разом з тим, тайваньська ділова еліта охоче сприяє тим змінам, що відбуваються сьогодні у континентальному Китаї: за свідченням центробанку Тайваню загальна сума інвестицій в економіку КНР вже перевищує 50 млрд доларів (але більша їхня частина маскується під американські та гонконгівські, бо діюче тайваньське законодавство не дозволяє мешканцям острова вкладувати суми більші за 50 млн доларів)²⁴.

Нова версія “білої книги” КНР по тайваньському питанню (2000 р.) передбачає можливість використання силових методів для вирішення “тайванської проблеми” не тільки в тих випадках, якщо острів проголосить незалежність або в його долю втрутяться треті країни (як це передбачалося раніше), але ще й у тому випадку, якщо Тайвань буде затягувати “до нескінченності” вирішення питання про приєднання до КНР²⁵. Це, мабуть, свідчить про посилення жорсткості офіційної лінії китайського керівництва по відношенню до Тайваню.

Суттєвої трансформації зазнали стосунки між Тайванем і США. Встановивши дипломатичні відносини з Китаєм (1 січня 1979 р.), американці змушені були виконати його вимоги: визнати уряд КНР як єдиний законний уряд Китаю, а Тайвань — невід'ємною частиною Китаю, розірвати з тайваньським керівництвом дипломатичні відносини, заявити про припинення дії договору про сумісну оборону (1954 р.) і про виведення своїх військ з острова. Але відповідно до закону про відношення з Тайванем, підписаним президентом Картером у квітні 1979 р., США зберегли особливі, фактично союзницькі відносини з тайваньським урядом (на сьогодні функції американського посольства фактично виконує Американський інститут по Тайваню, що має відділення в Тайбей і Тайчжуні, а тайваньського — Координаційна рада по Північній Америці з відділеннями у Вашингтоні і десятих інших містах США). Проте, у тайваньському питанні американська адміністрація намагалася поводитися коректно. У червні 1998 р., під час візиту до КНР, президент Клінтон оголосив основні принципи своєї політики по відношенню до Тайваню (у Китаї її назвали політикою “трьох ні”): “ні” — незалежності Тайваню; “ні” — політиці “двох Китаїв” (або політиці “один

²² Строкань С. Остров преткновения // Итоги.— 1999.— 15 июня.— С. 42; Независимая газета.— 2001.— 18 января.— С. 12.

²³ The Europa World Year Book, 1996.— V. 1.— P. 862.

²⁴ Эксперт.— 2001.— № 12.— С. 57.

²⁵ Новое время.— 2000.— № 16.— С. 31.

Китай, один Тайвань”); “ні” — прийняттю Тайваню в міжнародні організації, членство в котрих відкрито тільки для суверенних держав²⁶. У контексті цієї політики влітку 1999 р. американська адміністрація різко відреагувала на спробу керівництва Тайваню оголосити відношення острова з материковим Китаєм “особливими відношеннями між двома державами”, а у вересні 1999 р. представник США на Генеральній Асамблеї ООН уперше висловився проти прийняття Тайваню в цю організацію. Проте зі зміною американського керівництва в 2001 р. стосунки між США і КНР помітно погіршилися. Згідно з новою азіатсько-тихоокеанською стратегією, прийнятою адміністрацією Дж. Буша, Китай вважається “головним стратегічним конкурентом” США. Керуючись цією стратегією, американський сенат розпочав обговорювати питання про продаж Тайваню самих сучасних озброєнь, що розглядається керівництвом КНР як “спроба відродити військовий союз між США і Тайванем”. Сам Дж. Буш неодноразово підкреслював, що Сполучені Штати будуть допомагати Тайваню зберегти незалежність від континентального Китаю.